

M. H. Donohoe, *İngiltere'nin İran/Azerbaycan Seferi (1918)*, ed. Kaya Ataberk, çev. Cengiz İ. Çay, Tarih ve Kuram Yayınları, İstanbul, 2016, 219 sayfa., ISBN: 978-605-9833-33-2

Fuat UÇAR¹

Önsöz ve 23 bölümden oluşan kitabın Türkçe baskısına tarihçi Prof. Dr. Abdulhalûk Çay “M. H. Donohoe'nin ‘İran Seferi’ Adlı Eseri Üzerine” değerlendirme yazısında; coğrafi, etnik ve siyasi yönlerden bölgeye yabancı İngiliz subayının hatıratında, Almanlardan *Hunlar* olarak bahsetmesini bilinçaltındaki Türk düşmanlığının yansıması olarak ifade etmiştir.

Binbaşı M. H. Donohoe, hatıratına Ekim 1919'da yazmış olduğu Önsöz (s. 17-18)'de; İran seferinin anlatmaya değer olduğunu, burada yazılanların aynı zamanda General Dunsterville'nin komuta ettiği ve *Dunsterforce*² olarak bilinen Gizli Ordu'ya katılma hikâyesi olduğunu ifade etmiştir.

Gizli Tugayın Başlangıcı başlıklı Bölüm I (s. 19-26)'de; İtalya'nın Taranto şehrinden Mısır'ın İskenderiye limanına ulaşana kadar geçen dört günlük seyahat anlatılmıştır. Burada çevirmen, yazarın anlatımlarında yer alan ve ilerleyen sayfalarda da kullandığı *Hun* betimlemesi ile *Almanları* ifade ettiğini dipnot bilgisi olarak belirtmiştir.

Mısır'dan İran Körfezi'ne başlıklı Bölüm II (s.27-32)'de; Suveyş'ten Kuveyt'e ulaşana kadar geçen on yedi günlük yolculuk esnasında, personelin dil ve alfabe öğrenimine ilişkin tasvirler yer almaktadır. Ayrıca Anadolu Demiryolu'nun Bağdat ve Körfez'e uzatılması tartışmalarına da değinen Donohoe, Türklerin ve Almanların uzun zamandan beri Kuveyt'in büyük imkânlarına gözlerini diktiklerini belirtmek suretiyle Körfez ve Orta Doğu bölgesinde tarihi İngiliz-Alman mücadelesi gibi önemli bir konudan bahsetmiştir. Yine Türklerin 1898'deki işgal girişimlerinin İngilizler tarafından engellendiğini, Şeyhin Türkler tarafından

¹ Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, fuat.turkuaz@gmail.com, <http://orcid.org./0000-0002-2036-6689>

² İngiliz Tümgeneral Dunsterville'in komutasında oluşturulan *Dunsterforce* (Gizli Ordu) Ocak 1918'de kurulmuştur. Görev alanı İran sınırları içindeki Güney Azerbaycan'dan ve Bakü'ye kadar uzanan Rus ve Ermeni işgali altındaki yerlerde gizli ordunun amacı Kuzey İran ve Kafkasya'da savaşıyor çeşitli anti-Bolşevik ve anti-Türk grupları ortak bir güç etrafında birleştirmektir.

yutulma tehlikesini fark ederek ülkesini İngiltere'nin himayesi altına aldirmek suretiyle bu tehlikeyi önlediğini iddia etmiştir.

Sinbad'ın Şehri başlıklı Bölüm III (s. 33-37)'de; Asya Türkiyesi ve İran'da, sağlık biliminin henüz doğmadığı, sokakların çöplük içinde olduğu iddia edilerek “*Basra'yı işgal etmekle 'pis ve tembel Türk'ün varisi olan İngilizler, hemen vaziyeti düzeltmeye koyuldular*” ifadeleriyle, bölge halkını tanımayan ve Türk düşmanlığını ifade eden değerlendirmelerde bulunmuştur. Özellikle Donohoe'nin “*İngilizlerin bir ülkeyi işgallerini belirginleştirmek için bir kriket sahası ve bir kilise inşa ettikleri hususu her zaman söylenir ve genellikle buna inanılır. Bütün bu şeyleri ve daha fazlasını Basra'da da yaptılar.*” şeklindeki ifadeleri, İngilizlerin bölgeyi askeri bakımdan işgal etmelerinin yanında, misyonerlik faaliyetlerine de önem verdiklerini göstermektedir. Donohoe, hiçbir zaman bir Müslüman kadının bir sinema gösterisine geldiğini ve sinemayı görmediğini ifade ederek, Basra'nın gündelik yaşamı ve sportif faaliyetlerini de tasvir etmiştir.

Bir İran Düğününde başlıklı Bölüm IV (s. 39-43)'de; İngiliz subayı Binbaşı Donohoe, askeri gözlemlerinin yanında aynı zamanda yörenin kültürel yapısına ve geleneklerine ilişkin değerlendirmelerde de bulunmuştur. Bu kapsamda, günümüzde Irak'ın ikinci büyük kenti olan Basra'da katıldığı İran düğününde, akşam yemeğini çatal ve bıçakla yediklerini, her şeyin Avrupa modasına göre düzenlendiği, İran görgü kurallarına göre bir oğulun babasının bulunduğu yerde oturmadığı gibi İran geleneklerinden bahsedilmesi, askeri amaçlı gezi ve gözlemlerin yanında bölgenin sosyal ve kültürel yaşamına verilen önemi de ortaya koymaktadır.

Dicle'den Yukarı Kut'a Doğru başlıklı Bölüm V (s. 45-51)'de; yazar Kut kasabesindeki gözlemlerini anlatırken, İngiliz Generali Townshend'i, rakipsiz hastalık ve açlık içerisinde kuşatmanın karanlık günlerinde Türk'ün boğazına yapışmış elinden kurtulmak için planlar yaptığını anlatmaktadır. Ayrıca yazarın Kut kasabasında kutsal bir zemin üzerinde durduklarını hissettiklerini, ortak bir duygusallığa kapıldıklarını ve selam durmak suretiyle Townshend ve kahramanları için takdir ve saygı gösterdiklerini ifade etmesinden İngilizlerin tarihinde Türkler karşısındaki önemli yenilgilerden biri olan Kut Muharebeleri'nin İngilizler için ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Donohoe “*Türkler her gün Kut gibi böyle bir zaferle öğünemiyorlardı ya da bir İngiliz generali ile açlıktan kıvranan İngiliz kuvvetinin silahlarını teslim etmesi hadisesiyle karşı karşıya kalmıyorlardı.*” ifadeleriyle, Türklerin kısa ömürlü zaferlerini kutlamak için Dicle'nin kıyısına hatıra anıtı dikmek için zaman kaybetmediklerini ifade etmiştir. Ayrıca, kitabede Türkçe olarak, Kut'un düşüşünü, Townshend ve adamlarının esir edilişinin kaydedildiği, bu başarının Allah'ın lütfu ve kuşatmayı yapan Türk Ordusu'nun kahramanlığı ile elde edildiğini belirtmek suretiyle, tarihi Kut Zaferi üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur.

Bağdat başlıklı Bölüm VI (s. 53-60)'de; Bağdat'ı tasvir ederken; Arap kahvehanesinin yanında İngiliz lokantasının bulunması gibi örneklerden dolayı tamamen zıtlıklar şehri olarak nitelendirmiştir. Doğulu'nun kendisinin değişen şartlara kolayca adapte ettiğini, yeni geleni takip etmek için dünkü efendilerini tereddütsüzce terk ettiğini belirten Donohoe, Basra'nın önceden Osmanlı dominyonu olduğuna dair izleri yok etmeye başladığını ifade etmiştir. Böylece Türk Dili'nin dükkânlardan kaybolmaya başladığını, yerini İngilizce ve Fransızcanın almaya başladığını belirtmiştir. Bir berber dükkânı için "*British tommy share room*" ifadesinin kullanılmasını, İngiliz dilinin incelikleri ile boğuşmak için övülmeye değer bir teşebbüs olarak görmüştür. Bağdat şehri üzerinde daha fazla duran Donohoe bu durumu "*Bağdat, bir şehir olarak, bizi dünya tarihinin ufuk çizgisine geri götürüyor. Zorlu hijyen bilimi ve Batı medeniyetinin yeni ve tuhaf icadları ile şehrin yeni efendilerinin, yani İngilizlerin çabalarının bile kökünü kurutamadığı küflü geçmişin havası ve tarih öncesi pislik, bu şehre hâlâ yapışmıştır.*" değerlendirmesiyle, bilinçaltındaki Türk düşmanlığını da ortaya koymaktadır. Bu bölümde ayrıca, Bağdat-Anadolu Demiryolu'nun mevcut imtiyaz altında Batı Asya'da ticari ve ekonomik olarak İngiltere'nin sonunu getirebilecek, Alman dünya yayılma siyasetinin tamamlanması ile irtibatlı büyük çelikten bir bağlantı olduğunu ifade ederek, bölgedeki İngiliz-Alman rekabetinin önemine dikkat çekmiştir.

Dunsterville Kuvvetinin Erken Tarihi başlıklı Bölüm VII (s. 61-70)'de; Binbaşı Donohoe, Bakü'nün Alman, Türk ve Bolşevik faaliyetlerinin bir merkezi haline gelmesinden dolayı, General Dusterville'nin Bakü'yü askeri operasyonlar için bir üs olarak kullandığını ifade etmesi bölgedeki aktörlerin güç mücadelesini göstermektedir. Ayrıca Almanya'nın saldırgan tutumundan çekinen İngiltere'nin, İran'ın tarafsızlığını ihlal ederek Dusterville'nin ve ordusunun İran'da bulunmasının cevabını "*Kendi davamızı ve Müttefik davasını müdafaa etmek kadar İran'ın haklarını da savunmak için İran'a girdik. Şah'ın toprakları Türkler ve Rusların çatışan orduları tarafından enkaz haline getirilmişti*" şeklinde ifade ederek, İngiltere'nin emperyal emellerine meşruiyet kazandırmak istemiştir. Bolşevik-Alman yakınlaşmasına hatta işbirliğine vurgu yapan Donohoe, utanç verici olarak nitelendirdiği Brest-Litovks Antlaşması'ndan sonra Almanların ve Bolşeviklerin kendilerini Kafkasya'da efendi olma yarışına girdiklerini, Tiflis'in düşmesinden sonra Türklerin kötü idaresinin kurbanı olan Ermenilerin, Gürcülerin ve Tatarların, Osmanlı despotuna karşı duyulan nefretin çok daha fazlasını birbirlerine karşı hissederken, bir yandan da Alman kuzusu kılığındaki Bolşevik kurduna karşı mücadeleyi ortak dava yapmanın arayışı içinde olduklarını ifade etmiştir. Bolşevikleri ve onların Almanları efendilerinin hızla Bakü'yü ve onun petrol kuyularını ele geçirdiklerini belirten Donohoe'nin ifadelerinden Hazar bölgesinde Türkiye yanlısı Küçük Han'ın kuvvetleriyle İran-Azerbaycan yoluna hâkim olmasıyla Hazar yolunda İngilizlere engel teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

İran'a Gidiş başlıklı Bölüm VIII (s. 71-75)'de; yolculuk esnasında görmüş olduğu gözetleme kulelerinden hareketle yapılan değerlendirmede; Osmanlı İmparatorluğu ile İran

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

hakkında her ikisinin de dağılma sürecine giren iki Asya İmparatorluğu olarak, yüzyıllarca birbirlerini gözetlediklerini, bir ya da iki millik tartışmalı bir toprak parçası için bütün hınçlarıyla birbirlerinin Doğulu kanlarını döktüklerini ifade ederek, iki komşu ülke hakkında tarihsel değerlendirmede bulunmuştur.

Çamur'un İçinden Kirind'e başlıklı Bölüm IX (s. 77-83)'de; İran'ın Kirmanşah bölgesindeki Kirind köyünde açlık ve sefalet içerisinde olan halkın bu durumun nedenleri arasında yüksek özveri ve görev aşkı isteyen, aynı zamanda çok eleştirilen bir iş olarak nitelendirdiği misyonerlik faaliyetlerinin yetersizliğinden bahsetmiştir.

Kirind'den Kirmanşah'a başlıklı Bölüm X (s. 85-100)'de; bölgenin Türkler ve Ruslar tarafından istila edilip, halkın soyup soğana çevrildiği ve kıtlık sancısı içerisinde olduğu iddia edilmiştir. Donohoe, hatıratının birçok yerinde olduğu gibi bu bölümde de hiçbir dayanak olmadan, Türklere ve Ruslara yönelik yağmacı ve pisboğaz gibi ifadeleri kullanmaya devam etmiştir. Bölgede bu şartlar altında, halkın saldırgan bölümünü sindirmiş olan General Dunsterville'nin garnizonunun hala İran'ın kalbi durumundaki bu mıntıkaya sahip olduğunu görmenin mutluluğunu ifade etmesi, bölgede devam eden İngiliz hâkimiyetinin etkisini göstermektedir.

Kıtlık Şehri başlıklı Bölüm XI (s. 101-111)'de; Hamedan'da her gün açlıktan iki yüz kişinin ölmesiyle şehrin kıtlık ve korku şehri haline dönüştüğü anlatılmaktadır. Bu kapsamda yamyamlığın şimdiye kadar İran'da bilinmeyen bir suç olduğu ve İran kanunlarında bununla ilgili bir ceza hükmünün olmadığı, saldırganların genellikle kadınlar olup, kurbanlarının evlerinin kapı eşiklerinden kaçırılan ya da çarşıda rastgele kaçırılan çocuklar olduğu ifade edilmiştir. Kıtlıkla ilgili verdiği bu bilgilerden sonra İngiliz Hükümeti'nin onayı ile General Dunsterville tarafından kıtlığı hafifletmek ile ilgili bir planın yürürlüğe konulduğunu, bu kapsamda işçi ekiplerinin oluşturulduğu ve subayların gözetimi altında açlık çeken kalabalıkların yol yapım işlerine yerleştirildiklerini anlatmaktadır. Aş evlerinden yiyecek alanların memnun ve minnettar kaldığını belirten Binbaşı Donohoe, her şeye burnunu sokan iğrenç İngilizlerin bedavaya halkın boş midesini doldurmasından hiç hoşlanmadığını ifade etmiştir. Böyle bir durumda, eğer yiyecek yardımı durdurulmazsa halkın ayaklanması ve Demokratlara katılmasının beklenemeyeceğini ifade etmiştir. Yine General Dunsterville'nin İranlılar ve onların tavır ve gelenekleri hakkında fazla bilgi sahibi olmasını ve bunlardan bahsetmesi İngilizlerin bölgeye ve halka olan hakimiyetini ve etkisi göstermektedir.

Dunsterville Yeni Baştan Yola Çıkıyor başlıklı Bölüm XII (s. 113-117)'de; General Dunsterville'nin askeri harekâtının önemini belirten Donohoe, Kafkasya'yı istila eden Türklerle, Almanlarla ve Boşeviklerle savaşma mesafesine ulaşmanın yollarını arayan İngilizler için Tebriz'in özel askeri önemine vurgu yapmıştır.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

Tebriz için Yarış başlıklı Bölüm XIII (s. 119-125)'de; Emir Afşar'ın hem Türklerle hem de İngilizlerle samimi ve kırılmaz dostluğu idare ettiğini belirtmesi bölgedeki siyasal dengeler hakkında fikir vermektedir. Ayrıca Hamedan civarındaki kıtlıktan bahsetmesi, halkın konuşma dili olarak Farsça'dan uzaklaşmaya başladıklarını ifade etmesi de bölgenin sadece askeri yönlerden değil sosyo-ekonomik yönlerden gözlemlendiğini göstermektedir.

Mîâne'nin Ele Geçirilmesi başlıklı Bölüm XIV (s. 127-133)'de; Günümüz Irak'ın güneydoğusunda İran sınırında bulunan Mîâne'nin ve Tebriz'in İngilizler tarafından ele geçirilme öyküsü anlatılmaktadır. Tebriz'in değerli bir ödül olduğunu, Türkler açısından Azerbaycan'ın başkentine sahip olmanın önemi, buranın İngilizler için arz ettiği önemden daha az olduğunu iddia etmektedir. Daha sonra Küçük Han ile işbirliği yapan Türklerin Tebriz'i ele geçirdiğini, burada kendilerini İttihad-ı İslam birliği hareketi olarak tanıtan yerli İran Demokratlarının yardımı ile Türklerin İngiltere'ye karşı saldırmak için yerli halktan asker toplamaya başladıklarını ifade etmektedir. Böylece bölgedeki ünlü Türk askeri liderlerinden biri olan Mahmud Muhtar Paşa'nın Temmuz'da Tebriz'e girdiğini ve İslam Birliği hareketine şükranlarını sunarak, İngilizleri derhal def edeceği vaadinde bulunduğunu, fakat Türklerin vaadinin unutulduğunu, halkın kâfirin parasının her şeyden daha iyi olduğunu düşünmesi sonucu Mîâne'deki İngiliz hâkimiyetine girdiklerini ifade etmektedir.

Mîâne'de Yaşam başlıklı Bölüm XV (s. 135-140)'de; Türklerin büyük faaliyet gösterdikleri Tebriz'i güçlendirmeye başlamalarını, Azerbaycan'dan İngilizleri kovmaya teşebbüs etme girişimlerini gizlemediklerini, Tebriz yolunda karakollar kurdukları yönündeki ifadelerden, bölgedeki Türk-İngiliz mücadelesinde dengelerin Türkler lehine gelişmeye başladığını göstermektedir.

Tıkmandaş'ta Savaş başlıklı Bölüm XVI (s. 141-150)'de; Türklerin Tıkmandaş'ta İngilizlere darbe vurmasından sekiz gün önce, Türk bayrağı altında hizmete alınan kabilelere mensup yardımcı kuvvetleri, İngilizlere karşı Cihad ilan ederek halkı İttihad-ı İslam bayrağı altında toplanmaya ve böylece İran'daki kâfir işgaline son vermeye çağıran bildiriler dağıttıkları görülmektedir. Binbaşı Donohoe'nin anlatımına göre bunlara açıkça karşı olduğunu ifade eden köyler harabe, ahaliye de eziyet edilerek bazen kılıçtan geçirilmişlerdir.

Mîâne'nin Tahliyesi başlıklı Bölüm XVII (s. 151-157)'de; Ağızdan ağıza, köyden köye aktarılan Türk başarılarının kendilerinden önce Mîâne'ye ulaştığını, İngiliz ekmeği ile semiren ve İngiliz parası ile nispeten zenginleşen Mîâne halkının geri çekilen İngiliz birliğini soğuk bir şekilde karşıladığını, Türkmençay'dan sonra Türklerin yavaş ve düzenli olarak ilerlediklerini ifade etmiştir.

Bir Komplonun Ezilmesi başlıklı Bölüm XVIII (s. 159-162)'de; Hamedan'ın Demokratlarının İngilizlere karşı gizli bir komplo hazırlayan gizli bir siyasi örgüt haline geldiğini, İttihad-ı İslam'ın yine işbaşında olduğunu, bu örgütün gizliden Türkiye ve Türk

davası için gayretli bir şekilde çalıştığını ifade etmiştir. Bu şekilde Binbaşı Donohoe'nin anlatımları, İran ve Kafkas bölgesinde etkili olan din faktörünün Kafkas-İslam Ordusu³'nun faaliyetlerinde olduğu gibi gerek o dönemde gerekse daha sonraki dönemlerde etkili bir unsur olarak varlığını devam ettirdiğini göstermektedir.

Bakü'ye İlk Sefer başlıklı Bölüm XIX (s. 163-167)'de; Bakü'nün Türkler tarafından ele geçirilmesi sürecini anlatırken; Bolşevizm virüsünün Bakü'deki Rus birliklerine bulaştığını iddia edilmiştir. Donohoe, Almanların Batum'a çıktıklarını, Gürcülerle barış yaparak Tiflis'i ele geçirdiklerini; Türklerin de Ermenilerle yaptıkları antlaşma sonucu, ordularını İran'ın kuzeybatısını istila etmek, Nasturülere karşı güçlü bir harekât yürütmek ve Bakü'ye yürümek için Almanlarla işbirliği yapmak ve Kafkasya'yı istila girişimlerinden bahsetmiştir. Bakü'ye doğru Türklerin ve Almanların ilerlemesine karşı çıkan Bolşeviklerin, İttifak Devletleri ile başa çıkma konusunda, birçok kez kendilerine teklif edilen İngilizlerin yardımını ısrarla belli bir süre reddetmesinden bahsetmiştir.

Bakü'ye Yeni Hücum başlıklı Bölüm XX (s. 169-176)'de; yeni Bakü Hükümeti'nin ilk resmi faaliyetlerinden birisinin İngilizlerin çağrılması olduğunu ve Bakü halkının Bolşevik baskısı ve beceriksizliğinden oldukça acı çektiği ifade edilmiştir. Donohoe, Türklerin artık Bakü kapılarında olduğunu, şehri Türk cenderesinden kurtarmak için herhangi bir savunma tertibi ya da karşı saldırı planının tertip edilemediğinden bahsetmiştir. Bakü'deki vaziyetin güven telkin etmediğini, Bolşeviklerin, İngilizlerin gelişinden duydukları memnuniyetsizliği gizlemeye dahi gerek duymadığını belirten Donohoe, "Kızıl Komite"nin General Dusterville'yi Bakü'ye davet eden hükümeti düşürmeye yönelik girişimlerinden dolayı şehirde karmaşanın hüküm sürdüğünü ifade etmiştir. Şehirdeki savaşın askeri ve psikolojik atmosferini anlatan Donohoe, İngilizlerin Türkleri dışarı püskürtmek için çabalarken, içeride de Bolşevik başını yola getirmek için çaba gösterdiğini, Türklerin başarıları karşısında iç müdafaa hattındaki garnizonun yavaşça geri çekilmeye başladığını ifade etmiştir. Ayrıca, İngilizlerin Bakü'yü tahliyesinin ertesi günü şehre giren Türklerin iki gün boyunca şehri talan ettiklerini, birçok Ermenin başıbozuk düşman (Türkler) tarafından soğukkanlılıkla öldürüldüğü iddiaları ile yine Türk düşmanlığını açıkça göstermiştir.

Türkler ve Hristiyan Kabileler başlıklı Bölüm XXI (s. 177-180)'de; Türklere karşı gerilla savaşı yürüten ve Urumiye Gölü civarında yaşayan Nasturülerin Türk Ordusu'nun eline düşmek üzere olduğu ifade edilerek Nasturülerin tarihi hakkında bilgiler verilmiştir. Ocak 1915'in başlarında Rusların Urumiye'den çekilirken beraberinde götürmedikleri Urumiyeli binlerce Hristiyan'ı Türklerin ve onların vahşi yardımcıları olarak nitelendirilen Kürtlerin insafına terk edildikleri ve bunu olağan katliamların izlediği iddia edilmiştir. Ayrıca bölgede

³ İngiliz Generali L. C. Dunsterville'nin Türk-İslam Kafkas Ordusu'na karşı Bakü direnişi hakkında bkz. L. C. Dunsterville, *Dunsteforce Gizli Ordu Bakü'de İngiliz Ermeni İşgali*, ed. Kaya Ataberk, çev. Cengiz İ. Çay, Tarih ve Kuram Yayınları, İstanbul, 2016.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

Nasturîlere refakat eden Asurilerin askeri lideri Ağa Petros'un bölgedeki faaliyetlerinden bahsetmiştir.

Kürdistan'da başlıklı Bölüm XXII (s. 181-188)'de; bölgede Türkler ile İngilizler arasında devam eden savaşın son aşamasının Güneybatı Kürdistan'da görüldüğü ifade edilmiştir. Aynı zamanda General Dunsterville'nin gizli ordusu olan *Dunsterforce*'nin en azından bu isim altındaki varlığının sona erdirdiği, petrol sahalarının ele geçirmesinden sonra düşmanın (Türklerin) fiziksel tükenmişliğinin son evresine geldiğini ifade edilmiştir. Ekim 1918'in başında Türklerin, Azerbaycan Kürtlerinin ellerindeki yerleri tutmaya devam ettiğini belirten Donohoe, Kürtleri yağma sever olarak nitelemiş ve Kürtler hakkında bir takım tarihi bilgiler de vermeyi ihmal etmemiştir.

Düşmanlıkların Sonu başlıklı Bölüm XXIII (s. 189-198)'de; Binbaşı Donohoe, bir İngiliz subayı olarak, İngiltere'nin İran ve Azerbaycan bölgesinde askeri harekât amacıyla bulunduğu süredeki gözlemlerini ifade ederken “İngilizlerin, Asya'nın bu uzak ve az bilinen köşesinde İngiliz çıkarlarını sürdürmeye yardımcı olan farklı insan tipleri hakkında herhangi bir fikre sahip olup olmadıklarını sık sık merak etmişimdir” düşünceleri ile bölgeye yönelik İngiliz politikasını sorgulama gereği duymuştur. Bölge halklarının bazı özelliklerini ifade ederken İran'ın ikiyüzlülüğünden, genellikle Kürt reislerin İngilizlerle yaptıkları barış anlaşmaları şeklinde Kürt-İngiliz ittifakından bahsetmiştir. Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman buldukları çoğunluğu Kürt olan bölgenin valisinin savaş süresince, İngilizlerin zaferi için duacı olduklarını söylediğini, İngilizlerin zaferi üzerine çarşının bayraklarla süslendiğini, Bicar'dan geri çekilme gündeme gelince Vali'nin üzüntülü bir şekilde “*Hepimizin hali ne olacak? İngilizler gittiği zaman, Kürtler gelecek ve o zaman ...*” sözleriyle; bölgede İngilizlerle yapılan işbirliğinin sona ermesinin yönetim kademesinde yarattığı hayal kırıklığına dikkat çekmiş olmaktadır.

Kitabın sonunda bölgedeki askeri operasyonları anlatan ve 5 ayrı başlıktan oluşan Ek Bölümü, anlatılan konularla ilgili toplam 16 resimden oluşan Resimler Listesi ile Dizin yer almaktadır.

Hatıratlar yakın dönem tarih yazıcılığının önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda coğrafi, etnik ve siyasi yönlerden bölgeye yabancı İngiliz subayı olan Binbaşı Donohoe, I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere Savunma Bakanlığı tarafından orduya “özel hizmet subayı” olarak çağrılmış, görevli olduğu İran ve Kafkasya bölgesindeki gözlemlerini 1919'da Londra'da yayımlamak suretiyle hatıratına dönüştürmüştür. Donohoe'nin bu hatıratı İngilizlerin Kafkasya politikası ve Ortadoğu'daki misyonerlik faaliyetleri yönünden önemli bilgiler vermektedir. Donohoe'nin hatıratını önemli hale getiren özelliklerin başında Basra, İran ve Kafkasya bölgelerine yönelik etnik, sosyal yaşam ve siyasal ilişkiler hakkında önemli bilgilerin verilmesi gelmektedir. Kitapta anlatılanlar aynı zamanda, İngiltere'nin XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Basra Körfezi, İran ve Bakü civarında etkinliğini

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

arttırmasına yönelik olarak, I. Dünya Savaşı sonu itibariyle meydana gelen askeri gelişmelerin bir İngiliz subayının gözünden değerlendirmesi yönünden hatırat kapsamında araştırmacılara kaynak niteliğinde bir eserdir. Çevirmen tarafından metin içerisinde geçen birçok kavram ve kelimelere ilişkin çok sayıda dipnotun kullanılması okuyucunun bilgilendirilmesi yönünde yararlı olmuştur.